

Teoretiska perspektiv på kön, klass och gränsöverskridanden i akademien

Margit Abenius som forskare och litteraturkritiker

Marta Ronne

THEORETICAL APPROACHES TO GENDER AND IDENTITY IN STUDIES OF THE INTELLECTUAL. MARGIT ABENIUS AND THE MAKING OF A FEMALE CRITIC. The aim of this article is to discuss some of the most important feminist approaches to Pierre Bourdieu's sociology of culture and the way in which they make possible new interpretations of gender and identity. Feminist readings of Bourdieu, from Toril Moi 1991 to very recent contributions, have developed a new concept of gender as a part of the general social field and of a "gender habitus". These theoretical, non-essentialist standpoints can be combined both with intersectional analysis and with quite recent feminist concepts of "women" as "social class" (Lovell) and "women" as "seriality" (Young). Here I use my own study of the Swedish literary critic Margit Abenius (1899–1970) to exemplify how these different theoretical approaches can be brought together. A possibility of combining feminist readings of Bourdieu with Zygmunt Bauman's theory of identity is also discussed in relation to contemporary debate on the concepts of subjectivity and identity.

Keywords: Pierre Bourdieu, gender studies, sociology of culture, Margit Abenius.

Humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning om högre utbildning och dess institutioner bedrivs ut många olika synvinklar. Kunskapssyn, kunskapsproduktion, styrningsmekanismer inom och utanför högskolan, nya kunskapsfält och discipliner, utbildningsreformer och redskap

Marta Ronne är FD i litteraturvetenskap och verksam vid Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet, Box 634, 751 26 Uppsala.
E-post: Marta.Ronne@gender.uu.se

för kvalitetsmätningar är frågeställningar som rör akademien som utbildnings- och forskningsmiljö. Denna miljö är emellertid också en plats för enskilda aktörers kunskapsinhämtning och för deras personliga utveckling och karriärval. En stor del av såväl historisk som samhällsvetenskaplig forskning om universitetet brukar därför handla om akademiska karriärvägar och etableringsstrategier. Detta gäller inte minst för de historiska studier som under det senaste decenniet ägnats åt kvinnors tillträde till högre utbildning och åt deras gradvisa assimilering i universitetsvärlden under 1900-talets första hälft.

I artikeln diskuterar jag på vilket sätt individuella positioneringar och karriärvägar inom akademien kan studeras med hjälp av kultursociologisk teori där feministiska tolkningar av Pierre Bourdieus klassiska fält- och habitusbegrepp prövas mot Zygmunt Baumans resonemang om identitet och identitetsskapande processer samt mot Iris Marion Youngs syn på genus som ”seriell kollektivitet”.

Bakgrund

Bakgrunden till artikeln är min pågående studie av forskaren och litteraturkritikern Margit Abenius (1899–1970), filosofie doktor i nordiska språk 1931 och senare känd litteraturkritiker och smakdomare med radion och *Bonniers Litterära Magasin* som sina främsta arenor.¹ Abenius kan ses som ett exempel på en kvinnlig akademiker som medvetet valde att bli kulturförmedlare utanför akademien och inom litteraturkritikens traditionellt mansdominerade fält. Hennes val mellan två olika yrkeskarriärer eller identiteter – som forskare respektive som kulturförmedlare utanför akademien – var representativt för många bland den tidens disputerade kvinnor. I min studie ägnar jag mig åt de medvetna livsval Abenius gjorde i fråga om sitt tidigt odlade intresse för litteraturhistoria och det skrivna ordet samt i sin strävan efter en viss sorts kulturkapital.

Abenius väg in och ut ur akademien respektive mellan akademien och finkulturen utgör ett intressant exempel på överskridande av gränser mellan olika kompetens- och verksamhetsområden. Studien av hennes karriärvägar har föranlett mig att ställa några av de teoretiska frågor som jag ventilerar här och som rör möjligheten att förena Bourdieus klassiska begrepp kulturfält och kulturkapital med Baumans teori om individens aktiva val av social tillhörighet. Det gäller bland annat sättet på vilket den feministiska kritiken av Bourdieu i kombination med de senaste årens genusteoretiska perspektiv kan få oss att förstå hur kön och klass samverkar vid formeringen av en kvinnlig forskares självuppfattning och yrkesval. Är de olika feministiska

(om)tolkningarna av kulturfält, kulturkapital och habitus tillräckliga för historiska studier av kvinnors etableringsstrategier inom akademien eller kan och bör de kombineras med exempelvis sådana kultursociologiska perspektiv på identitet och på intellektuell självkonstituering som Baumanns identitetsbegrepp? Hur kan forskningen om enskilda aktörers identifiering med den akademiska miljön studeras ur ett genusperspektiv och med hänsyn till olika maktaxlar?

Bourdieu och feministisk teori

För genushistoriker liksom för genusforskare inom litteratursociologi och kulturstudier har Bourdieus samhällsteori kommit att erbjuda viktiga teoretiska verktyg bortom ett essentialistiskt genustänkande. Detta trots att den från början knappast innehöll någon teoretisering av genusbegreppet. Redan 1991 konstaterade Toril Moi att Bourdieus teorier om reproduktion av social och kulturell makt, om än inte nya i sig, var användbara för feministisk forskning. De öppnade nämligen för ett nytt tänkande kring genus som social kategori, under förutsättning att varje enskild feministisk forskare var beredd att kritiskt pröva de bourdieuska nyckelbegreppens användbarhet och att arbeta om dem efter sina syften om så krävdes (Moi 1991, s 1020). Sedan dess har den feministiska forskningen mycket riktigt insett nya teoretiska potentialer i begreppen habitus och symboliskt våld samt i Bourdieus eget försök att överföra sitt koncept av klass på sociala konstruktioner av kön (Moi 1991, s 1029f). Samtidigt fortsätter feministiska forskare att kritiskt pröva den bourdieuska samhällsteorins användbarhet i forskning om sociala maktstrukturer (Adkins 2004, s 3f, Winell-Garvén 2005, s 49f).

För en genusforskare ter sig denna utveckling knappast förvånande. De senaste två decennierna har för feministisk forskning inneburit en rörelse bort från social teori och i riktning mot olika aspekter av kulturteori, inte minst på grund av en växande kritik mot sociologins sätt att teoretisera genus. Detta kan vara en av förklaringarna till att Bourdieus samhällsteori, som i sin tidiga form inte placerar frågan om genus i centrum, öppnar för nya användningsmöjligheter för de senaste årens feministiska forskning. När genus och sociala strukturer har visat sig vara av begränsad användning för genusteoretiker har Bourdieus tankar kring reproduktionen av makt börjat framstå som ett alltmer lockande alternativ för feministiska forskare (Adkins 2004, s 4).

I sitt sätt att teoretisera sociala handlingar och att situera dem hos den individuella kroppen har Bourdieu gemensamma beröringspunkter med aktuell feministisk teori (Butler 1997, 1999, Moi 1999, Woolf 1999). Lisa Adkins konstaterar:

In the theorization of social action as always embodied (of the social as incorporated into the body), of power as subtly inculcated through the body, of social action as generative, and in his emphasis on the politics of cultural authorization, recognition and social position taking, Bourdieu's social theory offers numerous points of connection to contemporary feminist theory (Adkins 2004, s 5).

Genus som del i det sociala fältet

Den feministiska diskussionen av Bourdieu tar sitt avstamp i den av Toril Moi formulerade relationen mellan genus och socialt fält. Hennes definition av genus som en underliggande struktureringsmekanism för alla sociala fält liksom hennes koncept av en "gender habitus" som reproducerar det rådande genussystemet möjliggjorde en vidare teoretisering av kulturfältets könsdynamik, "the gendered dynamics of the field of cultural production" (Moi, 1991, 1999, Woolf 1999). Med utgångspunkt i min egen studie av en kvinnlig akademikers och kulturförmedlars karriärväg väljer jag här att diskutera på vilket sätt denna feministiska tillämpning av fält- och habitusbegreppet kan användas för att undersöka specifikt könsbetingade uteslutningsprocesser och gränsöverskridanden.

Ett socialt fält brukar definieras som en situation där "en avgränsad grupp människor och institutioner" strider om "symboliska och materiella tillgångar som är gemensamma för dem och bara för dem" (Broady 1990/1991, s 266, 267). Där Bourdieu talar om fält som ett utrymme för ett spel ("espace de jeu") där individer och institutioner tävlar om ett gemensamt mål, ser Moi ett kulturfält rätt och slätt som "ett stridsfält" ("a battlefield"), där målet är att vinna konsekrationmakten inom fältet (Moi 1991, s 1020–1021). Alla sociala system som följer denna logik kan enligt Moi sägas vara fält.

Varje fält genererar sin specifika habitus, det vill säga ett system av generella, varaktiga och överförbara dispositioner anpassade till fältets egna spelregler. Dessa dispositioner måste fältets aktörer förvärva för att kunna vinna legitimitet inom fältet, vilket de bara kan göra om de förstår spelets regler. Habitus styr i sin tur människors föreställningar och praktiker och bidrar till att de spelregler som gäller inom fältet reproduceras, eller – i enstaka fall – förändras (Moi 1991, s 1021f, Broady 1990/1991, 1990, s 225).

Den dynamik som Moi tar fasta på i habitusbegreppet är viktig för den koppling mellan genus och socialt fält som hon och andra feministiska teoretiker gör med avstamp i Bourdieus tankar om kön som social konstruktion.²

Reproduktion av könsförtryck

Enligt Bourdieu kan sociala förhållanden mellan könen analyseras på samma sätt som alla andra sociala relationer mellan en dominerande och en dominerad klass. Vid en sådan analys kan det traditionella förhållandet mellan könen ses som skapat och upprätthållet av habitus som får manlig dominans att framstå som legitim i såväl kvinnors som mäns ögon. Det symboliska våld som skapar könsförtryck leder också till att kvinnorna själva reproducerar mänskliga habitus som förtrycker dem. Genus blir på så vis, liksom andra slags habitus, resultatet av sociala erfarenheter och kollektiva minnen, eller "a lived social relation" (McNay 2004). Resonemanget tar fasta på den inneboende dynamiken i vad som skulle kunna kallas för "könsförtryckets habitus", eftersom reproduktionen av det symboliska våldet kan avstanna eller förändras om spelreglerna på fältet ändras. Om förtryckets habitus reproduceras eller ej, styrs dessutom av graden av doxa i det sociala systemet.³ Den feministiska kritiken har visat att det symboliska våldet som upprätthåller könsförtryck fungerar på flera samhällsnivåer samtidigt, eftersom arbetarklassens kvinnor ofta tvingas positionera sig i förhållande till medelklassens dominerande bild av "kvinnlighet" (Skeggs 1997/1999, McNay 2004, s 186).

För den feministiska teorins del har Bourdieus idé om en "genus-habitus" ("a gender habitus") lett till frågan huruvida genus utgör ett socialt fält i sig. Enligt Moi bör genus snarare ses som en del i ett generellt socialt fält. I sig föränderligt och skiftande i betydelse från fält till fält, bör genus förstås som spritt över hela det sociala fältet och som en strukturerande kraft för detta (Adkins 2004, s 6).

Genus och andra maktaxlar

Ett sådant brett sätt att tänka genus gör att det i likhet med Bourdieus klassbegrepp, i stället för att betraktas som ett isolerat socialt system av maktrelationer, kan uppfattas som

a particularly *combinatory* social category, one that influences and infiltrates any other category (Moi 1991, s 1035 och 1999, s 288, originalets kursivering).

Även om denna genusdefinition inte räcker för att problematisera relationen mellan kön och klass, medför den ändå en annan syn på förhållandet dem emellan. I mitt tycke innebär definitionen ett förfinat teoretiskt redskap, inte minst i sådana kultursociologiska studier av kvinnliga intellektuella karriärvägar som den jag själv håller på med. Om genus

ses som en underliggande kategori i alla sociala fält måste det problematiseras i varje försök till social analys (Moi 1991, s 1037). Forskaren får alltid kritiskt relatera ”genushabitus” till andra sociala struktureringsprinciper såsom klass, etnicitet med flera. Som Moi uttryckte det:

although social agents are undoubtedly always gendered, one cannot always assume that gender is the most relevant factor in play in a given social situation (Moi 1991, s 1037).

Vidare konstaterade hon apropå sin studie av filosofen Simone de Beauvoir och med hänvisning till Bourdieu att,

When analyzing the social position and habitus of one particular woman it is easy to overestimate the effects of one specific social factor such as femaleness, or to ascribe to gender alone the effects of a much more complex and interconnected web of factors such as sex, class, race and age (Moi 1991, s 1037).

Denna tanke om de olika kategoriernas inbördes förhållande och deras skiftande betydelse ligger i mitt tycke nära en intersektionell analys av skärningspunkterna mellan de olika sociala struktureringsprinciperna eller ”maktaxlarna” (se Lykke 2003, s 48).

Habitus och klass – hur görs en kvinnlig litteraturkritiker?

Idén är dessutom lika relevant för min studie av litteraturkritikern Margit Abenius som den var för Mois de Beauvoir-biografi (Moi, 1994). Så länge manlighet och kvinnlighet i de flesta sociala kontexterna kan sägas fungera som ett positivt respektive ett negativt symboliskt ”kapital” kan det vara frestande att tillmäta ”könsförtryckets habitus” en alltför stor betydelse i studier av kvinnliga intellektuella och deras pionjärinsatser på mansdominerade fält.⁴ Jag vill inte dra alltför stora växlar på de många likheter som finns mellan filosofen de Beauvoirs och svenska Margit Abenius liv som intellektuella kvinnor eller mellan deras respektive väg till den litterära parnassen. Icke desto mindre var även Abenius en kvinnlig intellektuell vars symboliska kapital räckte för att vinna legitimitet inom det kulturfält hon ville erövra trots hennes ”negativa genuskapital”. I min pågående studie av henne som kulturförmedlare visar jag dessutom att det i hennes samtid rådande ”genushabitus”, som säkert i viss mån begränsade en ung kvinnlig kritikers rörelser på det litterära fältet, inte behövde hin-

dra henne från att erövra den position som hon eftertraktade. Redan hos den mycket unga Abenius går att skönja en medveten strävan efter att få insteg i andra intellektuella miljöer än dem familjen umgicks i. Dagböckerna från åren 1916–1921 speglar såväl hennes mycket tidigt formade litterära intressen som hennes intellektuella ambitioner.

Blivande intellektuell

Född 1899 i en intellektuell medelklassfamilj som den äldsta av de fyra barnen till kemidocenten, läroverksrektorn och läroboksförfattaren Wilhelm Abenius, blev Margit Abenius tidigt medveten om att olika kulturkapital gällde som inträdesbiljett till de olika medelklassmiljöerna i hemstaden Örebro. Den tonåriga Margits dagböcker vittnar om att hon som tonåring led av mindervärdeskomplex i förhållande till humanistiskt bildade kretsar både i Örebro och senare i lärdomens Uppsala. Detta trots att det i hennes föräldrahem ägnades en betydande tid åt lektyr och diskussion av såväl litteraturens klassiker som litterära nyheter och dagspress och att rektorns familj i likhet med andra bland stadens medelklassfamiljer besökte konserter, offentliga föreläsningar, teater och opera. Torsdagen den 15 februari 1917 noterar hon exempelvis:

Rektor Abenius' hem är de talrika förmiddagsvisiternas förlovade land. Om det i stället vore de intima eftermiddagsbjudningarna! Men här i Örebro finnes inte – och allra minst i vårt ”tekniska” umgänge – några bildade och intressanta människor, som skulle vilja gå på en bjudning för något annat än maten. Mat, mat ... Jo, sådana där människor som doktor Liedgrens, doktor Nordells, Enbloms och dylika ha väl högre intressen men ... inte umgås de med oss.⁵

Abenius mycket tidiga och medvetna självkonstituering som blivande intellektuell innehåller drömmen om att kliva över från det ”tekniska umgänge” hon är uppväxt med till vad vi i dag betecknar som finkultur och som för henne är lika med ”högre intressen”. Jag tolkar det som en dröm om att erövra den humanistiska bildningens och finkulturens fält. Redan hos den suttonåriga skoleleven finner man en uttalad strävan att bli som sina (manliga) lärare i litteratur, språk och teologi, att bli en intellektuell genom studier av den kanoniserade litteraturen och litteraturkritiken (anteckning från den 18 februari 1917):

Jag skulle ha lust att skriva en roman, en verkligt romantisk roman, en poetisk roman, en förtjusande roman [...] Eller också skulle jag vilja skriva en genialisk avhandling, en vetenskaplig avhandling, en spirituellt avhandling, en verk-

ligt fin avhandling om min egen poet Oscar Levertin, eller en i stilistiskt avseende mäterlig analys av Thackery's [sic!] Vanity Fair, eller en ytterligt stämmingsfull skiss om le très cher Adolphus Törneros⁶

Som sexton- och sjuttonåring ägnade Abenius alla sina lediga stunder och skollov åt egna litteraturstudier och hon visade tidigt ett djupt intresse för lyrikanalyser med särskilt fokus på versmått, verslära och stilistik. Av det Moi skriver om Simone de Beauvoirs kulturkapital går mycket att applicera på Abenius formering som ung intellektuell.⁷ Även hon mötte nämligen mycket lite öppen institutionell diskriminering under sin karriär som forskare och senare kritiker. Även hon blev därför tidigt benägen att identifiera sig med den rådande "genushabitus" och med det kulturkapital som gällde på de fält som hon vann insteg i (jfr Moi 1991, s 1038). I början omedveten om att kvinnlighet bar med sig en sorts negativt kapital såg den unga Abenius sig själv rätt och slätt som intellektuell och inte som en kvinnlig sådan. Intressant nog var alla hennes tidiga intellektuella förebilder män: hennes manliga lärare i modersmål och klassiska språk samt ett antal erkända manliga författare och kritiker med Oskar Levertin och Fredrik Böök i spetsen. Och i likhet med den unga Simone de Beauvoir påverkades Abenius val av vägbana till stor del av hennes aldrig legaliserade men livslånga kärleksförhållande till den man som hon redan i mycket unga år såg upp till som forskare och intellektuell.⁸

Karriärval och gränsöverskridanden

Trots att hon redan i trettioårsåldern vann insteg i den högsta kasten av ansedda litteraturkritiker brottades hon livet ut med svåra depressiva stämningar och med en ständig känsla av otillräcklighet, något som bäst kan beskrivas som en omedveten reproduktion av den "könsförtryckets habitus" och av den patriarkala norm som genomsyrade hennes sociala verklighet.⁹ Detta hindrade henne inte från upprepade rörelser över de olika fältens gränser: först in i den humanistiska intellektuella miljö som hon så gärna ville tillhöra, senare in i akademien där hon erövrade doktorsgraden och därefter ut på litteraturkritikens fält där hon blev erkänd smakdomare sida vid sida med Sten Selander, Ivar Harrie och Olof Lagercrantz. Och sist men inte minst lyckades hon som kritiker förena verksamheten inom å ena sidan finkulturella arenor med högsta möjliga kulturkapital (*Ord och Bild* och *Bonniers Litterära Magasin*) med litterär kritik och folkbildningsverksamhet i radion, ett medium som gav henne en publik ur praktiskt taget alla samhällsskikt. Förutom att förena litterär elitism (stilist och smakdo-

mare på den litterära parnassen) med folkbildningsambitioner (radio) och med en privat kärlek till litteraturen (bokcirklar för den kvinnliga bekantskapskretsen) lyckades Abenius med fler gränsöverskridanden. Efter att ha vunnit konsekrationmakten inom den litterära kritikens fält använde hon den bland annat för att främja kvinnliga författarskap, såväl samtida som äldre och bortglömda, samt för att introducera avantgardistiska utländska författare (Kafka). Sist men inte minst bör hennes förhållande till fältets habitus studeras av hänsyn till hennes val att förbli en ”outsider” som valde att behålla ett neutralt förhållande till de olika litterära strömningar som passerade under hennes tid som kritiker 1930–1970 (Arnell 1991).

Med denna snabba resumé av Abenius karriärväg vill jag peka på en rad frågeställningar där de feministiska tillämpningarna av Bourdieus samhällsteori är utmärkta teoretiska redskap. Teorins vidareutveckling till tanken om olika sinsemellan samverkande sociala struktureringsprinciper öppnar för mångfacetterade tolkningar av hur genus och andra sociala faktorer som klass, ålder och nationell tillhörighet samverkade vid formeringen av en kvinnlig intellektuell i det svenska utbildningssystemet och kulturlivet under 1900-talets första hälft.¹⁰

Genus som en föränderlig social kategori och kvinnor som ”serie”

Tanken att genus är en struktureringsprincip bland flera andra utgör ett i mitt tycke intressant alternativ till den inom svensk genusforskning djupt rotade hirdmanska definitionen av genussystemet såsom baserat på hierarkins och isärhållandets princip (Hirdman 1988).¹¹ Förvisso kan även Bourdieus syn på exempelvis utbildning som reproduktion av rådande maktordningar ses som deterministisk, men i feministisk tolkning öppnar hans samhällsteori för andra historiska och samhällsvetenskapliga förklaringar än de baserade på det bipolära systemet ”kvinnligt–manligt”. Även Bourdieus koncept av klass, för feministerna kopplat till förhållandet mellan genus och fält, har lett vidare till idén om ”kvinnor” som ”samhällsgrupp” (Lovell 2004). Där feministisk teori så ofta har försökt se ”kvinnor” som en klass i sig, lanserar Lovell tesen att ”kvinnor” kan blir en ”samhällsgrupp” om olika former av kvinnopolitisk aktivism skapar såväl igenkännande som erkännande av deras intressen.

Den i Bourdieus klassanalys förankrade feministiska diskussionen huruvida genus bör definieras som klass, grupp, kategori eller serialitet är av intresse för studier av kön och karriärmekanismer inom akademin och utanför denna. Hit hör också Youngs syn på genus som ”se-

riell kollektivitet” som är av relevans för min egen studie. Youngs ”post-moderna” bidrag till genusteorin är ytterligare ett fruktbart alternativ till det något deterministiska genusperspektiv som vi så ofta anlägger i studier av kvinnliga akademikerpionjärer och intellektuella. Den genushistoriska forskningen om kvinnors inträde på den akademiska arenan från 1870 till cirka 1940 brukar fokusera på kvinnor som en socialt förtryckt grupp med begränsade rörelsemöjligheter i det offentliga. Denna historiska bild av kvinnors väg till den högre utbildningen och till arbetsmarknaden är riktig. Men i syftet att undvika en polarisering av maktförhållandet mellan könen borde vi för det första även problematisera maskulinitet i termer av makt och maktlöshet och för det andra följa Mois Bourdieu-inspirerade resonemang om genus som föränderligt och situationsberoende. Om ”kvinnlighetens” negativa ”kapital” kan variera från en kontext till en annan kan inte kvinnor endast beskrivas i termer av könsförtryck. Genom att som Young tänka på genus som en serialitet kan man enligt henne ”beskriva kvinnor som ett socialt kollektiv [...] utan att tillgripa en falsk essentialism som normaliserar och utesluter människor” (Young 2000, s 242). I stället för en enhetlig kategori kan individer med beteckningen ”kvinnor” (och underförstått även de med beteckning ”män”) ses som amorfa kollektiv, i vilka varje individ måste handskas med de materiella samhällseliga fakta som genusstrukturerna utgör, men där individerna i serien i övrigt inte behöver ha några andra gemensamma nämnare. På så vis frikopplas genusbegreppet från identitet (Young 2000, s 246) och det förlorar därmed såväl essentialistiska som universella betydelser. En ”serie” definierar hon som ”ett kollektiv vars medlemmar passivt förenas av den relation deras handlingar upprättar med materiella föremål och praktiskt tröga historier”. Young skiljer i det avseende mellan begreppen ”serie” och ”grupp” för att ytterligare understryka seriens amorfa, slumpmässiga och oorganiserade karaktär (Young 2000, s 237f). Jag finner Youngs seriebegrepp användbart för min studie, där kvinnliga kritiker kan sägas ha rört sig och handlat i förhållande till bestämda ”praktiskt-tröga objekt” och till en viss social verklighet som tilldelat dem ”positionen kvinnor”, för att använda Youngs formuleringar (Young 2000, s 240). I fallet Abenius kan jag med hjälp av begreppet ta fasta på de svårigheter som hon mötte som kvinna i ett prestigefyllt och mansdominerat yrke, och som hon hade gemensamt med ”serien” tidiga kvinnliga litteraturkritiker samtidigt som jag undviker att läsa hennes öde i termer av ett allt genomsyrande könsförtryck.¹² Serieteorin lyckas dessutom problematisera ”förhållandet mellan ras, klass, genus och andra kollektiva strukturer och den enskilde individen”, något som saknades i den feministiska förståelsen av genus som del i ett socialt fält (Moi 1991, s 1035).

Young slår även ett slag för kritiken av identitetsbegreppet genom att försöka visa att ”den nivå som genus utgör en serie på fungerar som en bakgrund till snarare än som en bestämning av identiteten hos en individ eller en grupp” (Young 2000, s 242).

Habitus och identitet

Under de senaste femton åren har begreppen ”subjektivitet” och ”identitet” diskuterats flitigt inom feministisk teori (de Lauretis 1987, Butler 1990, Moi 1997, Alcoff 2005). Med utgångspunkt i de Beauvoirs resonemang om kön och identitet talar exempelvis Moi om den faktiska kroppen som en ”situation” eller en ”levd erfarenhet”. Därigenom vill hon undgå kön/genus- respektive subjekt/objektdistinktionen som essentialistiska (Moi 1997, s 106–119). Parallellt med denna kritik fortsätter emellertid feministiska forskare söka svar på frågan hur identitet kan definieras, bland annat inom sociolingvistisk genusforskning (exempelvis Bucholtz 1999).

Kan man då som genusforskare både äta upp kakan och ha den kvar? Är det möjligt med andra ord att trots den massiva kritiken av identitetsbegreppet finna det inte bara relevant utan även fruktbart i en kultursociologisk studie av genus, gränsöverskridanden och intellektuellas karriärvägar? Med mitt eget projekt som exempel är jag benägen att svara ja på den frågan.

Bland framstående postmoderna filosofer har inte minst Zygmunt Bauman ägnat sig åt begreppet identitet. Enligt honom definieras identiteter av två olika sorters ”gemenskaper” (”communities”). Den ena gemenskapen handlar om delade livsvillkor och delat öde (”a community of life and fate”) och bygger på medlemmarnas oupplösliga ömsesidiga band (”an indissoluble attachment”) (Bauman 2004, s 11).¹³ Den sortens identitet tas enligt Bauman för given eftersom en livslång och ödesbestämd tillhörighet i en människogemenskap knappast innehåller utrymme för förändringar.

Inom den andra gemenskapen förenas människor endast genom gemensamma idéer och förhållningsregler (”ideas or various principles”). Det är endast i relation till denna sorts gemenskap som frågan om individens identitet uppstår, menar Bauman:

The question of identity arises only with the exposure to ‘communities’ of the second category – and it does so only because there is more than one idea to conjure up and hold together the ‘communities welded by ideas’ to which one is exposed in our variegated, polycultural world. It is because there are many such ideas and principles around which ‘com-

munities' of believers grow that one has to compare, to make choices, to make them repeatedly, to revise choices already made on another occasion, to try to reconcile contradictory and often incompatible demands (Bauman 2004, s 11).

I detta fall skapas individens känsla av tillhörighet och identitet genom en serie aktiva val och genom hennes/hans uppträdande, samt genom beslutsamhet i valet av de idéer som hon/han vill identifiera sig med. Som Bauman sammanfattar det hela: frågan om en människas identitet kommer inte att uppstå så länge hennes tillhörighet i en viss grupp är ödesbestämd och därmed oföränderlig. Frågan om ens identitet måste snarare förstås som en aktiv handling, eller snarare en serie ständiga handlingar;

a task to be performed, and to be performed over and over again rather than in a one-off fashion (Bauman 2004, s 12).

Akademisk identitet

Vad jag vill kalla för en "akademisk identitet" motsvarar denna sorts identitet hos Bauman eftersom den kan sägas bygga på ett aktivt val av idéer och förhållningssätt och på en rad ständiga handlingar där tillhörigheten i ett visst vetenskapsideal bekräftas. Baumans definition av "community of ideas" ligger i mitt tycker nära Bourdieus fältbegrepp, eftersom båda organiseras kring något som människor gemensamt sätter värde på.¹⁴ En viktig skillnad är att ett fält inte behöver bygga på att alla inom det delar samma ideal, något som Baumans "community of ideas" verkar göra, utan snarare på att alla är ense om värdet av det de strider om, det vill säga om fältets interna spelregler. Begreppet "identitet" kastar ett ljus på individens aktiva val/bortval av de idéer och ideal som hon väljer identifiera sig med. Denna definition av "identitet" tillåter mig att undersöka vilka motiv och medvetna val som ledde Abenius först in och sedan ut ur akademien, vilket inte hindrar att Abenius väg bort från akademien och in i den högsta kasten av kulturförmedlare även kan studeras med hänsyn till Bourdieus resonemang om maktrumets struktur inom de olika fakulteterna (Bourdieu 1996, s 108–114).

För universitetshistorisk forskning har frågan om såväl den enskilde akademikers identitet som universitetsvärldens kollektiva självuppfattning varit grundläggande. "The idea of a university" har sedan universitetsväsendets uppkomst implicit handlat om att definiera både en "homo academicus" och universitetets uppgift i förhållande till resten av samhället (se exempelvis Rothblatt 1997 och 2003).¹⁵

Baumans betoning av det aktiva valet av en idéernas gemenskap sätter dessutom fingret på medvetna gränsöverskridanden, där individen redan har vunnit tillträde till, och kanske även viss makt inom ett fält, men medvetet väljer att bekänna sig till andra idéer. Möjligen kan identitetsbegreppet bidra till att ytterligare problematisera förhållandet mellan genus och fält i studier av enskilda intellektuella kvinnors karriärvägar. Vad händer om individen medvetet identifierar sig med vissa idéer som delas mellan fältets aktörer samtidigt som hennes kön fungerar som ett ”negativt kapital” som de facto minskar hennes legitimitet på fältet? Vad händer om individen medvetet väljer att identifiera sig med föreställningar och värderingar som i vissa lägen innebär ett negativt kapital, samtidigt som hon fortsätter att ackumulera ”rätt sorts” kulturkapital inom ett annat fält inom vilket hon vill vinna legitimitet/stärka sitt inflytande? Bourdieus förståelse av människors handlande som strategiska rörelser eller som sociala spel har kritiserats för att den inte problematiserar icke-instrumentella motiv (Dreyfus & Rabinow 1995). Baumans identitetsbegrepp nyanserar däremot bilden av mänskliga handlingar så tillvida att valet av en idégemenskap inte alltid behöver ses som synonymt med samlandet av symboliskt kapital i kampen om legitimitet. I fallet Abenius vill jag relatera Baumans koncept av identitet till hennes rörelser mellan olika kulturkapital. Dessa gränsöverskridanden var för det första helt medvetna och för det andra företogs de inte från något underläge: Abenius i hemmet förvärvade symboliska kapital minskade det negativa symboliska värde som hennes kön utgjorde. Hennes samhällsställning gjorde att hon kunde röra sig mellan olika kulturfält vars kapital var sinsemellan jämförbart i värde.

Sammanfattning

I artikeln har jag diskuterat på vilket sätt de feministiska tolkningarna av Bourdieus begrepp fält, kulturkapital och habitus öppnar för nya tolkningar av genus och identitet i kultursociologiska studier av kvinnliga intellektuella och deras etablering.

Med utgångspunkt i den av Moi formulerade definitionen av genus som en underliggande struktureringsmekanism för alla sociala fält liksom i hennes koncept av en ”gender habitus” som reproducerar det rådande genussystemet har jag velat peka på dynamiken i förhållandet mellan genus och socialt fält. Jag har också kort diskuterat på vilket sätt de senaste årens feministiska forskning (Adkins, Skeggs, McNay) har vidareutvecklat Moie tolkning till resonemang om genus som levd erfarenhet och om reproduktionen av det symboliska våld som upprätthåller rådande könsförtryck. Med mitt eget

forskningsprojekt som exempel har jag velat visa att de här resonemangen kan appliceras på ett liknande sätt som intersektionalitetens resonemang om skärningspunkterna mellan olika sociala struktureringsprinciper eller ”maktaxlar”.

De feministiska resonemangen kring klass och habitus har jag relaterat till den del i min studie av litteraturkritikern Margit Abenius som handlar om henne som ung intellektuell. Jag har velat visa på vilket sätt förhållandet mellan genus och klass som olika sorts ”kapital” kan nyanseras med hjälp av feministiska Bourdieuinterpretationer. Abenius mycket tidiga forskarambitioner får här exemplifiera en kvinnlig intellektuells gränsöverskridande rörelser mellan olika fält.

Jag har även argumenterat för att den vidareutveckling av genus- och fältbegreppet som feministisk kritik har bidragit med möjliggör en icke-essentialistisk syn på genus och på kvinnors medvetna gränsöverskridanden mellan det akademiska fältet och det finkulturella. Den vidareutveckling av klassbegreppet som gjorts av feministisk forskning har jag velat se som en möjlig väg i riktning mot de senaste årens icke-essentialistiska koncept av ”kvinnor” som ”samhällsgrupp” (Lovell) eller som ”seriell kollektivitet” (Young). Dessa alternativ möjliggör i mitt tycke även en mer nyanserad syn på maskulinitet.

Sist men inte minst har jag också berört frågan om möjliga kombinationer av olika teoretiska verktyg, där Bourdieus samhällsteori utgör den röda tråden. Ett avsnitt har därför ägnats åt å ena sidan de feministiska tankegångarna om kroppen som ”en levd erfarenhet” och å den andra åt Baumans identitetsbegrepp. Jag har argumenterat för att identitetsbegreppet trots pågående kritik kan vara fruktbart i kultursociologiska studier av genus och intellektuellas karriärstrategier. Baumans definition av identitet som en ”idéernas gemenskap” har jag velat se som särskilt relevant för studier av akademiska miljöer och av vad jag kallar för ”akademisk identitet”. Även här har jag velat se mitt eget studieobjekt Abenius som ett exempel på hur den intellektuelles rörelser mellan olika fält också kan studeras med hjälp av ett sådant dynamiskt identitetsbegrepp som Baumans ”community of ideas”.

Naturligtvis hade många fler möten mellan Bourdieus samhällsteori och feministisk forskning samt mellan feministiska tillämpningar av Bourdieu och andra genusteoretiska infallsvinklar kunnat diskuteras här. Jag valde dem med störst relevans för min nu pågående studie av hur en kvinnlig svensk intellektuell under 1900-talets första hälft formades till smakdomare inom litteraturens fält.

Noter

1. Studien påbörjades sommaren 2005 tack vare projektanslag från Riksbankens Jubileumsfond.
2. Moi analyserar här både Bourdieus artikel "La Construction social du sexe" från 1989 och hans "La Domination masculine" från 1990 (Moi 1991, s 1029f).
3. Begreppet *doxa* används för att bestämma till vilken grad den rådande samhällsordningen tas för självklar och naturlig.

A 'doxic' society is one in which the established cosmological and political order is perceived not as arbitrary, i.e. as one possible order among others, but as a self-evident and natural order which goes without saying and therefore goes unquestioned [...]. Or to put it differently, this is a society in which everybody has a perfect *sense of limits* [...] (Moi 1991, s 1026f, kursivering i original).

4. Eftersom genus inte kan sägas utgöra ett eget fält kan det inte heller finnas något rent "genuskapital". Därför sätter jag ordet kapital inom citations-tecken just här. Enligt Moi fungerar emellertid manlighet och kvinnlighet i dagens samhälle i praktiken som en sorts "kapital" med positiv respektive negativ laddning (Moi 1991, s 1036).
5. Dagbok 10 december 1916–21 februari 1917. Uppsala universitetsbibliotek: Margit Abenius 1. Dagböcker 1916–1932.
6. Dagbok 10 december 1916–21 februari 1917. Uppsala universitetsbibliotek: Margit Abenius 1. Dagböcker 1916–1932.
7. Sett ur ett genushistoriskt perspektiv är det kanske inte så förvånande med tanke på att de var samtida.
8. Mannen i fråga var nordisten Olof Gjerdman (1883–1965), docent och sedermera professor i fonetik samt läroverksadjunkt i modersmålet, tyska och engelska. Åren 1917–1919 var Gjerdman Abenius lärare i modersmål och engelska vid Humanistiska Allmänna Läroverk i Uppsala (i dag Lundellska skolan, även känd som "Skrapan"). Allt tyder på att han tidigt insåg Abenius ovanliga litterära begåvning och hennes intellektuella kapacitet i kombination med hennes ovanligt sköra inre. Från att först vara en informell mentor för henne blev han senare de facto hennes livskamrat i en sorts "teacher-lover"-förhållande som förblev informellt eftersom Gjerdman redan var gift när de två träffades 1917.
9. Ett välkänt fenomen som ofta beskrivs eller skymtar fram i genushistoriska studier av kvinnors tillträde till högre utbildning och av kvinnor som minoritet inom olika intellektuella yrken (Österberg & Wetterberg 2002, Ronne 2000, Nordenstam 2001, Markusson Winkvist 2003, Carls 2004, Ronne 2005). Om fortsatt kritisk inställning till studerande kvinnor på 1930-talet se särskilt kapitlet "Malplacerade husmödrar och giftaslystna våp" hos Lina Carls 2004, s 72–132.
10. Den väcker även ett behov av att revidera vissa andra feministiska tillämpningar av fältbegreppet, exempelvis den av J P Roos och Anna Rotkirchs utvecklade koncepter av "skuggfält" som används i studier av kvinnliga författare och av kvinnors tillträde till universitetet (Roos & Rotkirch 1998, se vidare exempelvis Nordenstam 2001, Ronne 2005). Under arbetet på ovanstående analys inser jag att Roos och Rotkirch definition av skuggfält och av dess förhållande till moderfältet (dvs till "fält" i bourdieusk mening)

samt det feministiska begreppet ”kvinnokulturellt fält” möjligen innehåller några tankemässiga glidningar som bör granskas ytterligare. Jag diskuterar detta utförligt i min pågående Abeniusstudie.

11. Yvonne Hirdmans numera klassiska artikel ”Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning” har sedan publiceringen i *Kvinnoveenskaplig Tidskrift* 1988 tryckts om i ett antal antologier, senast i Christina Carlsson Wetterbergs och Anna Jansdotters (red) *Genushistoria. En historigrafisk exposé* 2004. Här anger jag originalutgåvan.
12. Om tidiga kvinnliga kritiker som minoritet inom ett mansdominerat yrke se Register 1977, Rosengren 1983.
13. Apostroferna markerar de uttryck som Bauman lånar från Siegfried Kracauer, *Das Ornament der Masse*, Suhrkamp 1963.
14. Eventuella likheter mellan Bourdieu och Baumans postmoderna identitetsbegrepp kan tyckas vara en vanskelig tankefigur. Ändå finner jag resonemanget värt att pröva, vilket jag gör mer ingående i den teoretiska inledningen till min Abeniusstudie.
15. Intressant nog har jag inte funnit några försök att definiera själva begreppet identitet i några av de talrika genushistoriska studierna av kvinnors tillträde till högre utbildning, trots att de genomgående handlar om kvinnliga studenters identifiering (eller bristande sådan) med de normer som styrde undervisning och forskning vid de mansdominerade universiteten (se exempelvis Markusson Winkvist 2003). ”Akademisk kultur” har däremot diskuterats ur ett genusperspektiv (se Carls 1998 samt Højgaard & Søndergaard 2003).

Referenser

- Abenius, Margit. *Dagböcker 1916–1932*. Margit Abenius 1. Uppsala universitetsbibliotek. [Opublicerat material.]
- Adkins, Lisa (2004): Introduction: Feminism, Bourdieu and after. I Lisa Adkins & Beverley Skeggs, red: *Feminism after Bourdieu*, s 3–18. Oxford: Blackwell Publishing/The Sociological Review.
- Alcoff, Linda (2005): *Visible Identities. Race, Gender and the Self*. London: Oxford University Press.
- Arnell, Anette (1991): I takt med tiden? När Margit Abenius möter 40-talet – exemplet Lars Ahlin. *Bokcafés magasin*, s 29–33.
- Bauman, Zygmunt (2004): *Identity. Conversations with Benedetto Vecchi*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1984/1996). *Homo Academicus* [Homo Academicus]. Moderna franska tänkare, 27. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Broadly, Donald (1990/1991): *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Bucholtz, Mary; Liang, A C & Sutton, Laurel A, red (1999): *Reinventing Identities. The Gendered Self in Discourse*. New York: Oxford University Press.

- Butler, Judith (1990): *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York & London: Routledge.
- Carls, Lina (1998): Akademisk kultur som begrepp och forskningsområde. Att närma sig den akademiska kulturen ur ett genusperspektiv. I Sten Högnäs, red: *Nordiska universitetskulturer*, s 27–46. Ugglan 9. Lund: Lunds universitet.
- Carls, Lina (2004): *Våp eller nucka? Kvinnors högre studier och genusdiskursen 1930–1970*. Malmö: Nordic Academic Press.
- Dreyfus, Hubert & Rabinow, Paul (1993): Can there be a science of existential structure and social meaning? I Craig Calhoun; Edward LiPuma & Moishe Postone, red: *Bourdieu. Critical Perspectives*, s 35–44. Cambridge: Polity Press.
- Fridh-Haneson, Britt Marie & Haglund, Ingegerd, red (2004): *Förbjuden frukt på kunskapens träd. Kvinnliga akademiker under 100 år*. Stockholm: Atlantis.
- Hirdman, Yvonne (1988): Genussystemet – reflektioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 3(9), s 49–63.
- Højgaard, Lis & Sødergaard, Dorte Marie, red (2003): *Akademisk tillblivelse – Akademia och dens kønnede befolkning*. Köpenhamn: Akademisk Forlag.
- de Lauretis, Teresa (1987): *Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Lovell, Terry (2004): Bourdieu, class and gender. ‘The Return of the Living Dead?’. I Lisa Adkins & Beverley Skeggs, red: *Feminism after Bourdieu*, s 37–56. Oxford: Blackwell Publishing/The Sociological Review.
- Lykke, Nina (2003): Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1(24), s 48–56.
- Markusson Winkvist, Hanna (2003): *Som isolerade öar. De lagerkransade kvinnorna och akademien under 1900-talets första hälft*. Stockholm/Stehag: Symposium.
- McNay, Lois (2004). Agency and experience: gender as a lived relation. I Lisa Adkins & Beverley Skeggs, red: *Feminism after Bourdieu*, s 175–190. Oxford: Blackwell Publishing/The Sociological Review.
- Moi, Toril (1991): Appropriating Bourdieu: feminist theory and Pierre Bourdieus sociology of culture. *New Literary History*, 4(22), s 1017–1049.
- Moi, Toril (1994/1996): *Simone de Beauvoir: hur man skapar en kvinnlig intellektuell* [Simone de Beauvoir: the Making of an

- Intellectual Woman]. Moderna franska tänkare, 25. Eslöv: Symposion.
- Moi, Toril (1997): Vad är en kvinna? Kön och genus i feministisk teori. *Res Publica*, 1–2 (35/36), s 71–158.
- Moi, Toril (1999): *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press.
- Nordenstam, Anna (2001): *Begynnelse. Litteraturforskningens pionjärvinnor 1850–1930*. Stockholm: Stehag 2001.
- Register, Cheri (1973/1977): *Kvinnokamp och litteratur i USA och Sverige* [Feminist Ideology and Literary Criticism in the United States and Sweden]. Stockholm: Rabén och Sjögren.
- Ronne, Marta (2000): *Två världar – ett universitet. Svenska skönlitterära universitetsskildringar 1904–1943: en genusstudie*. Uppsala: Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 44.
- Ronne, Marta (2005): Kvinnliga studenter i litteraturhistoria 1900–1940. Studier, examina och kunskapssyn. I Bengt Landgren, red: *Universitetsämne i brytningstider: Studier i svensk akademisk litteraturundervisning 1947–1995*, s 627–704. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Historia Litterarum, 25.
- Roos, J P & Rotkirch, Anna (1998): Fält i skuggan av fält: sensocialismens dubbelliv. I Donald Broady, red: *Kulturens fält* [Cultural Fields]: *en antologi*, s 453–466. Göteborg: Daidalos.
- Rosengren, Karl Erik (1983): *The Climate of Literature. Sweden's Literary Frame of Reference, 1953–1976*. Lund: Studentlitteratur.
- Rothblatt, Sheldon (1997): *The Modern University and its Discontents. The Fate of Newman's Legacies in Britain and America*. London & New York: Cambridge University Press.
- Rothblatt, Sheldon (2003): *The University as Utopia*. Uppsala: Salvia småskrifter, 2.
- Skeggs, Beverley (1997/1999): *Att bli respektabel. Konstruktioner av klass och kön* [Formation of Class and Gender. Becoming Respectable]. Göteborg: Daidalos.
- Winell-Garvén, Iréne (2005): *Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864–1939*. Göteborg: Göteborg Studies in Sociology, 25.
- Young, Iris Marion (1990, 1997, 2000/2000): *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa* [Throwing Like a Girl och andra texter i urval]. Stockholm: Atlas.
- Österberg, Eva; Carlsson Wetterberg & Christina, red (2002): *Rummet vidgas. Kvinnor på väg ut i offentligheten 1880–1940*. Stockholm: Atlantis.